



ред майстрів-бондарів, господарів гірських територій побутували численні закони-традиції при виробництві бондарки.

1. Будзан А.Ф. *Поселення, садиби, житло // Бойківщина: історико-етнографічне дослідження*. – К., 1983.
2. Шухевич В. *Гуцульщина*. – Верховина, 1997.
3. Жолтовський П.М. *Деякі особливості народного будівництва Українських Карпат // Народна творчість та етнографія*. – 1978. – № 4.
4. Соломченко О.Г. *Гуцульське народне мистецтво і його майстри*. – К., 1959.
5. Гошко Ю.Г. *Населення Українських Карпат XV–XVII ст.. Заселення. Міграція. Побут*. – К., 1976.
6. Файник Т. *Житло та довкілля: будівельні традиції українців Карпат*. – Л., 2007.
7. Кайндль Р.Ф. *Гуцули: їх життя, звичаї та народні перекази*. – Чернівці, 2000.
8. Станкевич М.С. *Українське художнє дерево XVI–XX ст.* – Л., 2002.
9. Лаврук М.М. *Гуцули Українських Карпат*. – Л., 2005.
10. *Записано в с. Чорний Потік 13.12.2014 р. від Остап'юк Д. М.*
11. *Записано в с. Замагора 6.11.2014 р. від Шекеряк В. М., 1947 р. н.*
12. *Записано в с. Замагора 7.11.2014 р. від Шекеряк М. М., 1949 р. н.*
13. *Записано в с. Краснолілля 14.06.2014 р. від Шейваровського І. В., 1950 р. н.*
14. *Записано в с. Лазецька 01.08.2014 р. від Мочерняк О. М., 1930 р. н.*
15. *Записано в м. Косівська Поляна 30.07.2014 р. від Штефанюк Ф. Ф., 1943 р. н.*
16. *Записано в с. Деятин 16.08.2014р. від Мотрук П. В., 1949 р. н.*

Bobersky Y.Y. Tradition in logging barrels production in Huzulschyna. In this article are analysed the traditions of the preparation wood for making barrels in Hutsylshchyna – preparation, keeping the wood before using it. Are given the short informations about traditions how to choose the wood, how cut and dry it.

Key words: Huzulschyna, cooperage, traditions, woodworking, craft.

В. А. Старков

ДИТЯЧА ГРА «ХОБРА-ХОБРА»: ДЖЕРЕЛОЗНАВЧИЙ АСПЕКТ

У статті представлена дитяча гра «хобра-хобра», а також її паралелі у просторі та часі. Розглянуто джерелознавчий аспект цієї традиційної гри.

Ключові слова: гра, традиційна ігрова культура, джерельна база.

1930–80-і рр. в історії української етнології можна кваліфікувати як період майже цілковитого погрому, занепаду та поступової реанімації етнологічної науки [1, 89–91]. Незважаючи на те, що певні дослідження у галузі етнографії проводились, а етнографічні інституції в Україні існували, питання, пов'язані з українською ідентичністю, піднімати не дозволялося. Це відбилося навіть на такій специфічній галузі української культури, як традиційна ігрова. Вивчаючи формування джерельної бази дослідження традиційної ігрової культури української людності [2], ми зазначили, що, за означений вище етап, нам невідомі нові опубліковані джерела стосовно українських народних ігор і розваг [3]. Проте, в діаспорі етнологи створили важливі праці щодо традиційної ігрової культури. Так, у студіях О. Воропая та С. Килимника бачимо значний перелік дитячих ігор і розваг, які побутували в першій половині ХХ ст. [4, I, 57–60, 283–284, 300–340, 419–420; II, 25–26; 5, III, 149–174]. У цих працях описані й нові варіанти народних ігор, якікладаються у межі явищ традиційної ігрової культури українців.

В українській радянській історіографії також є поодинокі публікації про народні українські ігри, приміром, згадки й опису дитячої гри «хобра-хобра», яка побутувала в ХІХ ст. на Станіславщині [6]. Це невелике повідомлення Ю. Шкрумеляка, яким він намагався встановити історичні корені цієї гри, приходячи до думки, яку висловив ще М. Сумцов у 1889 р.: «Детские игры многочисленны, но однообразны и мало содержательны. Одно время мифологи и историки быта надеялись найти ценные архаические черты, но надежда эта мало оправдалась. За исключением немногих игр и детских песенок, в которых можно усмотреть остатки древнего почитания сил и явлений природы, можно подметить слабые исторические воспоминания, или историко-бытовые культурные переживания. Огромное большинство детских игр и песен имеет значение лишь для сравнительной этнографии и отчасти для национальной педагогики» [7, 3]. Не будемо вступати у дискусію з цього приводу, але М. Сумцов, навіть за такого песимістичного погляду на інформативність описів ігрових сюжетів, стосовно пошуків їх історичних коренів, все ж припускає таку можливість.

Таку спробу здійснив і Ю. Шкрумеляк, який у дитинстві проживав у с. Ланчин на Станіславщині і брав жваву участь у цікавій гри-хованці, що називалася «хобра-хобра». Названа ця гра так, очевидно, тому, що останні ключні слова є домінуючими в ній [6, 119]. Він же наводить і опис гри: «У гри «хобра-хобра» могла брати участь довільна кількість дітей, віком від 5 до 14 років, але тільки хлопці. Один з учасників гри сідав серед поля на якомусь горбику... і ховав голову якогось свого товариша у «подолок», між коліна (тоді ми ходили в довгих сорочках поверх штанців), і вигукував: «Хобра-хобра! / Ховайтеся, люди добрі. / Бо я маю лаю. / По полю пускаю. / Кого йме – розірве / І до мене принесе!» Таку тривогу проводир проголошував тричі, а за цей час всі діти ховалися, куди хто міг. «Лая», тобто «згряя собака», що виступала в особі одного хлопця, відривалася від проводиря і починала шукати дітей по видолінках, кущах, ровах. Кого «лая» вловила першим, того «розривала» – хапала за руку і вела до проводиря. Всі інші, раді, що їх не спіткала ця біда, вискакували із своїх сховищ і з галасом «хобра-хобра» збігалися на старе місце. Той, хто був перший зловлений «лаєю», ставав сам «лаєю», а той, хто ловив, – проводирем. Забава продовжувалася до тих пір, поки всі цього бажали, причому проводирі і «лаї» щораз мінялися» [6, 119].

Автор, задумавшись над грою і її ключними словами «хобра-хобра», зробив висновок, що ми маємо своєрідну історичну згадку-пам'ятку про давніх аварів, яких народ назвав «обрами». На його думку, після певних лінгвістичних перетворень, «обри» перетворилися на «хобри», а потім на оклик «хобра». Відомо, що авари (обри) – група племен, яка прийшла з Центральної Азії й утворила в VI–VII ст. свою державу – Аварський каганат у Північному Причорномор'ї, де проіснувала до IX ст. Грабіжницька політика аварів надовго затрималася в народній пам'яті, а літописець Нестор у ХІ ст. навіть крилату фразу – «погібоша, акі обри». Ю. Шкрумеляк припускає, що зачинателями названої гри були дорослі люди, безпосередні свідки аварської навали. Згадана гра спершу могла звучати як заклинання лиха, щоб воно більше не верталось, пізніше ж пам'ять про обрив стерлася і залишилася лише дитяча гра, коріння якої вже не пам'ятав ніхто [6, 119].

Мусимо сказати, що вищенаведена гра відноситься до великої групи ігор «у хованки» («хованки», «у жмурки»). Повертаючись до конкретної гри і до виразу «хобра-хобра» у вербальній її частині, можемо на-



вести ігрові паралелі як у часовому, так і просторовому аспекті. Так, А. Свидницький описав подібну гру на Поділлі [8, 37–38]: «В жмурки на Подоли играют двояким образом: на дворе и в хаті. Надвірні жмурки требуют много пространства, нуждаются в городке и т. п. Жмурят здесь обыкновенно два, по добровольному согласию, остальные ховаются. Один из прячущихся дает знать словом уже, что значит пора искать. Тогда жмурящие в один голос кричат: “Кобле-кобле! (или бобре-бобре) / ховай-же-ся добре; / бо я хорти маю, / по полі пускаю: / як піймут, роздерут, / – Я винен не буду”. Прокричавши все эти слова, один идет гонять, а другой наблюдает, чтобы кого из ховавшихся покицяти – ударить, или хоть прикоснуться вне городка. Кицые и тот, который ходит гонять. Кого гоняющий застанет нетронувшимся с места, тот кричит: цур!.. на гарачім місці, – и получает уступки несколько шагов. Гоняющий тогда только может покинути этого, когда догонит после данной уступки. Цур кричат и в том случае, если по какой-либо причине, а не по неумению и т. п. случится, что нельзя уходить. Иногда еще и плюют на землю: тьху! цур... Тоже делают и на гарачім місці: тьху! цур! на гарячім місці. Кого покицяти, тот начинает жмурить. В жмурках с большим городком обыкновенно делятся на пары, и если покицяти одного, то и другой идет жмурить. Игра в том только и состоит, что жмурят, прячутся и кицят».

Як бачимо, певна незначна різниця в ігрових діях зовсім не впливає на твердження, що це подібна гра, а слова того, хто жмуриться, майже подібні, незважаючи на різницю у часі понад півстоліття, а також у просторі – 350 км, а вираз «Кобле-кобле» (або «бобре-бобре») подібний до виразу «хобра-хобра». Подібна гра у різних варіантах існувала пізніше й є дотепер. Наразі ми наведемо її описи, здійснені 1929 р. учнями Стрижавської трудової школи біля Вінниці, що зберігаються у Відділі рукописних фондів ІМФЕ. Загалом, ця одиниця зберігання містить докладні описи 171 варіанту понад 60 ігор. Учні описували своє ігрове дозвілля за темою – «Дитячі ігри та забави в нашому селі». Найбільше згадуються відомі традиційні ігри у «свинки» (18 варіантів), «гуси» (13), «кога та миші» (7), «щурки» (7), «кобла» (7), «царя» (7), «жмурки» (6), «гилки» (5), «зайця» (5), «краски» (4), «довгої лози» (3), «куци баба» (3) та ін. Більшість ігор згадуються 1–2 рази, проте детальний аналіз описів різних за назвою ігор доводить значну варіативність назв однієї гри. Більш того деякі нетрадиційні «оригінальні» назви означають однакові традиційні ігри. Наприклад, гра «в жидівку» за описом нагадує гру «у гилки» тощо.

Варіанти описів і згадки гри «у кобла» друкуються вперше [9]. Пагінація ігор в межах справи – наша.

[1.] Кобала. В кобалу граються хлопці та дівчата, більшість граються хлопці. В цю гру граються літом. Проводиться ця гра так: один кобала затуляє очі, а решта ховаються і кобала їх шукає, як він кого почить, то він його вистукує: «стук-пук», потім коли він всіх вистукує, то всі вони зговорюються і кобала вгадує і коли вгадає, і тоді той повинен бути кобалом. Так провадиться ця гра [9, 1].

[10.] Кобала. В цій грі граються переважно хлопці. Один являється кобалою, а інші бігають ховатись. Грають приблизно 10 хлопців. Кого вперше кобала знайде, той являється кобалою. Коли хтось вистукається і кобала не баче, то кричить: «стук-пук!», «стук-пук!». Граються особливо літом [9, 5].

[16.] Кобала. Опис тотожний [№ 10], лише слова «приблизно 10» замінені на: «стільки, скільки є» [9, 9–10].

[30.] Кобло. Це улюблена гра хлопців років 9–10. Хлопці вибирають яке-небудь місце, чи т. зв. «бабу», коло якої вибраний же серед них хлопець стає і закриває руками, чи шапкою обличчя, а всі інші десь ховаються. Постоявши або налічивши умовне число, він обертається і йде на розшуки і коли кого-небудь побачить, то скоріш біжить до «баби» і б'є по ній рукою чи палицею кажучи: «Застуканий такий-то». Той що кого застукали виходить і стає коло «баби», а той що «сліпив» і стояв на «бабі» іде на розшуки других. Коли хто-небудь із сховавшись побачить, що «сліпцун» відійшов від «баби», він вибігає та стукає по бабі кажучи: «Я застуканий!». Коли «сліпцун» застукає всіх, крім одного, а той вистукається, то і всі, що їх застукано, рахуються не застуканими і знову «сліпить» той самий. Коли цього не буває, то «сліпить» перший чи останній застуканий, а решта ховається [9, 19–19 зв.].

[62.] Кобла. Влітку ще грають кобла. Цю гру грають хлопчики й дівчата віком дванадцяти років. Грають так: спочатку лічаться «од дуба до дуба, до білого кореня, сіточка, віточка, дуб». І на кого припаде слово «дуб», то той жмурить, стоячи коло баби, хлопчик чи дівчинка, що жмурить засліпивши очі промовляє «раз, два, три, чотири, п'ять, я вже йду шукать», або інакше: «кобле, кобле, заховайся добре, кого спійму, шкуру здійму». В цей час, коли дівчинка чи хлопчик промовляє, то всі останні ховаються. Тоді ще питається, чи уві поховалися «вже» і коли почує відповідь «вже», то біжить шукати. І ловить, коли одного ловить, то всі останні біжать до баби і вистукуються: «стук-пук». А кого зловить, то зараз «ріже» водячи рукою по шії зловленого хлопчика чи дівчинки. І зловлений хлопчик чи дівчинка жмурить і так далі. Грають цю гру у літку, в осени, на весні, коли тепло [9, 40–41].

[122.] Кобла. Є лише згадка про гру «кобла» [9, 58].

[159.] Кобла. Ще грають кобла: так збираються малі хлопчики чи дівчатка і вилічуються. Кого не вилічили, то той жмурит. Лягає, зажмурює очі, а ті ховаються і той, що жмуре, приказує: «кобла, кобла, заховайся добре, а як найду, то розірву» і ще приказує: «раз, два, три, я йду іскати». Коли кого зобачив, то шитко застукав, і вже той жмуре, кого він застука, а сам ховається і так грають далі [9, 65 зв.].

Абстрагуючись від загального корпусу записів учнів Стрижавської трудової школи, хоча його розгляд є цінним, з погляду значної кількості записів від безпосередніх учасників ігор, у відносно невеликій за розмірами місцевості, ми наводимо описи сімох варіантів «нашої» гри, яка в цій місцевості зветься «у кобла» («кобло» «кобала»). Кидається в очі, що, за збереження основної ігрової поведінки, з певними варіаціями, гравців (один «жмуриться», а потім шукає інших, які ховаються), деградації підпав вербальний елемент гри. Лічилка стала значно простіше, і лише в одному варіанті вона в урізаному вигляді нагадує таку, яка була і тридцять, і сто років тому (№ [62]: «кобле, кобле, заховайся добре, кого спійму, шкуру здійму»).

Звісно, традиційна культура поступово піддається тиску інновацій, про що дослідники говорили ще у другій половині XIX ст. Цей процес у XX ст. значно посилюється. Це відзначив і автор повідомлення про гру «хобра-хобра» у середині століття: «Якось не так давно, навідавшись у рідний Ланчин, я поцікавився цією грою. Однак тільки мої однолітки та старші за мене могли пригадати її. Тепер уже не чути, щоб у Ланчині чи сусідніх селах діти затівали гру «хобра-хобра». Отже, ця гра вже забута, що є цілком природним явищем, оскільки сучасна дитвора не може задовольнятися грою з незрозумілим їй змістом» [6, 120]. Так, гра у

схованки нікуди не зникла й хоч зазнала певних трансформацій, існує в різних варіантах скрізь. Вона може називатися інакше, але мати відмінний речитатив того, хто жмуриється, чи залишається однією з найулюбленіших дитячих ігор.

Стосовно пошуків історичних коренів ігрових явищ, то можна лише вітати такі намагання і спроба пов'язати гру «хобра-хобра» з навалюю аварів (обрів) є оригінальною, тим більш, що варіанти гри поширені від Карпат до Поділля. Ми навели лише кілька її варіантів з багатьох, які вже відомі й які ще чекають в архівних сховищах свого дослідника. Щодо повного корпусу ігор названої вище справи, то ми плануємо його опублікувати, що буде певним внеском у джерельну базу вивчення традиційної ігрової культури українців.

1. Борисенко В. З історії української етнології // *Українська етнологія*. – К., 2007.
2. Старков В. Корпус опублікованих джерел дослідження традиційної ігрової культури населення України // *Університет*. – 2013. – № 3.
3. Старков В. «Діаспорний» внесок у джерельну базу традиційної ігрової культури українців (Олекса Вересай та Степан Килимник) // *Наукові записки ІВАД НАНУ*. – Т. 29. – 2014 (у друці).
4. Вороний О. *Звичаї нашого народу: Етнографічний нарис у 2 т.* – Мюнхен, 1958 [Т. 1]; 1966 [Т. 2].
5. Килимник С. *Український рік у народних звичаях в історичному освітленні в 5 т.* – Вінніпег; Торонто, 1955 [Т. 1]; 1959 [Т. 2]; 1962 [Т. 3]; 1957 [Т. 4]; 1963 [Т. 5].
6. Шкрумеляк Ю.А. *Про дитячу гру «Хобра-хобра!»* // *Народна творчість та етнографія*. – 1958. – № 4.
7. Сумцов Н.Ф. *Предисловіє* // *Іванов П. Ігри крест'янських дітей*. – Х., 1889.
8. Свидницький А. *Великдень у подолян (По поводу «Быта подолян» Шейковского. Випуск 1-й 1860 г. Киев)* // *Основа*. – 1861. – Ноябрь–декабрь.
9. Відділ рукописних фондів Інституту мистецтвознавства, фольклору та етнології ім. М. Рильського. – Ф. 1–6. – Спр. 498.

Starkov V.Å. *Children's game «khobra-khobra»: the sources aspect*. Children's game «khobra-khobra» and Ukrainian space and time parallels of this game are represented in these articles. The sources aspect of this traditional game is considered.

Key words: game, traditional play culture, source base.

Н. В. Жмуд

ОБРАЗ «ЧУЖОГО» У СОЦІОКУЛЬТУРНОМУ ПРОСТОРІ УКРАЇНЦІВ СУЧАСНОЇ ВІННИЧЧИНИ (за матеріалами польових досліджень)

У статті, за результатами етнографічних польових студій, простежено вияви образу «чужого» у соціокультурному просторі українців сучасної Вінниччини.

Ключові слова: «чужий», соціокультурний простір, українці, Вінниччина, польові дослідження.

Опозиційна система «свій»–«чужий» стала для українців основою світосприйняття, з огляду на ряд чинників. По-перше, перманентним розвитком української культури у площині дихотомії Схід/Захід, слов'яно-православного та латино-католицького світів, візантинізму й європеїзму. По-друге, перебуванням у складі «закритої» до зовнішніх міжкультурних контактів радянської системи, яка породила деконструктивний анахронізм щодо монокультурності української спільноти у соціальному, конфесійному та етнічному вимірах. Відтак, в розрізі етноцентризму та пасивно-ізолюваного індивідуалізму як базової ментальної парадигми ми отримали, з одного боку, вузькі та

поверхові конотації «чужості», з іншого – фобії народу щодо своєї спроможності етно- та націєтворення.

Однак сьогодення диктує нові стратегії вивчення взаємовідносин «свого»/«чужого». Так, через виклики глобалізації, необхідність самозбереження виразного історико-етнографічного регіону, які, за різним рівнем соціально-економічного та культурно-історичного розвитку, є тими унікальними ментальними конструктами, що дозволяють розгорнути широкий дискурс у когнітивній парадигмі «свій–чужий» [1]. Крім цього, можливість конструювати свою ідентичність породжує у соціокультурному просторі нові площини й образи, що можуть класифікуватися як «чуже».

Необхідність студіювання виявів «чужості» у регіональному вимірі зумовила потребу в розробці запитувальника й організації секцією етнології Інституту історії, етнології та права Вінницького державного педагогічного університету ім. М. Коцюбинського ряду викладацько-студентських етнографічних експедицій у різні населені пункти Вінниччини. Протягом 2010–2014 рр., шляхом стаціонарних експедицій, були опитані мешканці сіл Миколаївка Козятинського р-ну, Вінницької обл. (2011 р., українсько-чеські відносини), Мурафа Шаргородського р-ну, Вінницької обл. (2011–2013 рр., українсько-польські відносини), Довжок та Оксанівка Ямпільського р-ну, Вінницької обл. (2012 р., українсько-молдавські відносини) та м. Вінниця (2010–2014 рр., полікультурні відносини). Маршрутні та кушові експедиції дали змогу обстежити 25 районів Вінницької обл. Загальна кількість інформаторів, за результатами всіх опитувань, склала понад 1000 осіб, серед яких переважають українці за етнічною і християни за конфесійною приналежністю [2].

Так, у розряд «чужих» віднесено представників інших рас та етносів, на основі певних антропологічних рис (основним критерієм став колір шкіри). Проживання на етнічній території автоматично номінує українців «своїми», хоча при цьому «чужими» називають мешканців інших сіл/міст. Рівень збереження культури і мови зараховує діаспору до «своїх» або «інших».

Через призму подій в Автономній Республіці Крим та на Сході України протягом 2014 р., у ставленні до росіян виразилася тенденція від форми байдужості чи певної неприязні – до яскраво вираженої агресії. Найпоширенішими відповідями стали: «вони напали на нас», «вони воюють проти нас», «допомагають терористам», «більшість росіян підтримують агресорську політику Путіна проти нас» тощо. Виразно прочитується чітка диференціація росіян на «чужих» і «своїх». До «своїх» українці зараховують, насамперед, тих росіян, хто підтримують, по-перше, цілісність України, по-друге, її проєвропейський вибір. До групи «чужих»/«ворогів» потрапили громадяни України, які схвалюють політику сепаратизму на Донбасі. Підвищений рівень «чужості» демонструє активна вербальна (анекдоти, речівки, чорний гумор та ін.) і кінесична (пози, жести, міміка) поведінка інформаторів.

Зазвичай, неприйняття «чужого» у значній частині населення гіперболізовано переноситься на міжкультурне посередництво, що виразно виражається через відмову спілкуватися російською мовою навіть серед російськомовних українців та росіян в Україні, вчити російську мову у навчальних закладах різних рівнів, дивитися російськомовні канали та передачі, користуватися російськими пошуковими системами, поштовими сервісами та соціальними мережами в Інтернеті, купувати російські товари тощо. Та все ж у більшості опитуваних поняття «чужого» в мовному розрізі не існує, на-